

УДК 342.9 (477)

Анатолій Крижановський
Національний університет “Львівська політехніка”,
кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти

ДО ПИТАННЯ ПРО ЗЛОЧИННУ ОРГАНІЗАЦІЮ ЯК ФОРМУ СПІВУЧАСТІ

<http://doi.org/10.23939/law2022.34.154>

© Крижановський А., 2022

Проаналізовано злочинну організацію як форму співучасті.

Організована злочинність – це негативне соціальне явище, яке зумовлене суспільними відносинами, що виникають у результаті людської діяльності.

У чинному КК України злочинна організація представлена як найнебезпечніша форма. Потреба у визначенні цієї форми співучасті, її типових та специфічних ознак зумовлена, передусім, стрімким зростанням організованої злочинності. Злочинна організація – це об’єднання людей, в якому найбільше виявляються антисуспільні колективні настрої. У такому утворенні осіб налагоджуються сталі зв’язки, що набувають організаційних форм, формується згуртоване співтовариство, метою якого є заняття злочинною діяльністю.

Зауважено, що науці кримінального права вже упродовж тривалого часу відома злочинна організація як форма співучасті, однак вчені або розглядали її як різновид організованої групи, або ж виділяли як самостійну форму співучасті. Законодавець вже давно відображає злочинну організацію в Особливій частині як самостійні склади кримінального правопорушення, що стало причиною незначної практики їх застосування та майже цілковитої нерозробленості кримінально-правового аспекту цієї проблеми. На жаль, встановлення та вивчення змісту й ознак поняття “злочинна організація” не отримало належної уваги серед наукового середовища.

З урахуванням аналізу категорій стійкості та згуртованості, деякі науковці радять вилучити з закону про кримінальну відповідальність поняття “злочинна організація”, адже, на їхню думку, встановити жодних відмінностей між нею та організованою групою майже неможливо.

У юридичній літературі існує думка, що потрібно внести до закону про кримінальну відповідальність два нових терміни – це “злочинна діяльність” та “організована злочинна діяльність”. Таким чином, з’являється можливість виділити такі рівні співучасті, як співучасть у злочині й співучасть в організованій злочинній діяльності.

Водночас поняття “злочинна діяльність” запропоноване науковцями для визначення організованої групи. Також це поняття використовується в тексті деяких статей КК України, однак зміст цього терміна визначений не був. У психологічній науці категорія “діяльність” у загальних рисах визначається як усвідомлене виявлення людської активності. На відміну від одноразового вияву останньої, яким є вчинок (дія), діяльність – це система пов’язаних між собою єдиною потребою, метою і послідовністю дій, вчинків,

операцій, менших за обсягом дій. Злочинна діяльність розглядається вченими як система умисних цілеспрямованих неодноразових дій учасників злочинної організації, підпорядкованих єдиній меті – забезпеченню вчинення злочинів.

Констатовано, що кримінально-правовій доктрині протягом тривалого часу відома розглядувана форма співучасті, утім правознавці або бачили таке формування як один із різновидів організованої групи, або ж виокремлювали її як окрему форму співучасті. Деякі автори взагалі мають сумніви стосовно доцільності існування такого інституту. З огляду на це, виникає багато проблем щодо суті й змісту поняття злочинної організації та її основних ознак, що зумовлює безперервні дискусії серед вчених.

Ключові слова: співучасть, злочинна організація, закон, покарання, злочин.

Постановка проблеми. Організована злочинність – це негативне соціальне явище, яке зумовлене суспільними відносинами, що виникають у результаті людської діяльності.

У чинному КК України злочинна організація представлена як найнебезпечніша форма. Потреба у визначенні цієї форми співучасті, її типових та специфічних ознак зумовлена, передусім, стрімким зростанням організованої злочинності. Злочинна організація – це об'єднання людей, у якому найбільше виявляються антисуспільні колективні настрої. У такому утворенні осіб налагоджуються сталі зв'язки, що набувають організаційних форм, формується згуртоване співтовариство, метою якого є заняття злочинною діяльністю.

Аналіз дослідження проблеми. Питання аналізу форм співучасті слугували предметом наукових розвідок таких науковців, як: Г. Жаровська, О. Кваша, О. Костенко, Б. Лизогуб та ін.

Мета статті. Метою запропонованої статті є аналіз злочинної організації як форми співучасті.

Виклад основного матеріалу. Варто зауважити, що науці кримінального права вже упродовж тривалого часу відома злочинна організація як форма співучасті, однак вчені або розглядали її як різновид організованої групи, або ж виділяли як самостійну форму співучасті. Законодавець вже давно відображає злочинну організацію в Особливій частині як самостійні склади кримінального правопорушення, що стало причиною незначної практики їх застосування та майже цілковитої нерозробленості кримінально-правового аспекту цієї проблеми. На жаль, встановлення та вивчення змісту й ознак поняття “злочинна організація” не отримало належної уваги серед наукового середовища.

Аби визначити ознаки розглядуваної форми співучасті, необхідно насамперед розкрити зміст самого поняття “злочинна організація”. Організацією в широкому розумінні цього слова прийнято вважати як особливості будови чого-небудь; структуру; об'єднання людей, суспільних груп, держав на базі спільності інтересів, мети програми дій тощо [1, с. 586].

У контексті цього варто взяти до уваги думку О. Костенка про те, що злочинні організації наділені тими ж властивостями, що й будь-які інші організації, а саме: вони дають змогу досягти результатів, які неможливо отримати без об'єднання людей в організацію, а відрізняються тільки тим, що спрямовують свою діяльність на досягнення злочинних результатів. Висока ефективність організації як інструменту досягнення результатів становить велику небезпеку для суспільства [2, с. 74].

Проте, для повного з'ясування суті злочинної організації слід відзначити її специфіку. У кримінально-правовій літературі злочинні організації нерідко вважаються різновидом організованих груп. Існує навіть така думка, що якщо формування є стійким, то це організована група, а якщо воно згуртоване – злочинна організація [3, с. 16].

Водночас трапляються й такі позиції, що злочинні організації – це ті ж організовані групи, проте вони мають вищий ступінь організованості та згуртованості [4, с. 23]. Поширений також підхід, за яким злочинні організації відмежовують від організованих груп на підставі ступеня стійкості

організаційних відносин та згуртованості осіб, що їх становлять [5, с. 44]. Однак тут відразу потрібно зауважити, що такі критерії розмежування, як, наприклад, більш стійка і організована та менш стійка і згуртована, є не зовсім доречними. Окрім цього, саме поняття згуртованості як психологічна категорія в науці кримінального права точно визначити неможливо. А згуртованість як єдність учасників загалом є ознакою, передусім характерною організованій групі та групі осіб за попередньою змовою, тоді як у злочинних організаціях про це не може йти мова, адже до них належить значно більша кількість осіб, подеколи взагалі не знайомих між собою.

З огляду на вищезазначене, з урахуванням аналізу категорій стійкості та згуртованості, деякі науковці радять вилучити з закону про кримінальну відповідальність поняття “злочинна організація”, адже, на їхню думку, встановити жодних відмінностей між нею та організованою групою майже неможливо [3, с. 16].

Пропонує також внести корективи в текст ст. 28 КК України й Г. Жаровська. Однак науковець, навпаки, радить відмовитися від поняття організованої групи, вважаючи її штучно утвореним інститутом, у якому відсутні формалізовані критерії, а злочинну організацію залишити [6, с. 112].

Аналогічної позиції дотримується й О. Кваша. Окрім цього, науковець вважає, що, по-перше, поняття злочинної організації дає змогу чіткіше відмежувати цю форму співучасті від так званих групових форм, адже воно не містить терміна “група”; по-друге, поняття “організація” має багато специфічних ознак у філософії, соціології та інших суспільних науках, які є базовими для формування кримінально-правового поняття злочинної організації [7, с. 251].

Відповідно до нормативних положень ч. 4 ст. 28 КК України, ключовою ознакою злочинної організації є ієрархічна структура, адже саме вона є визначальною та специфічною ознакою цієї форми співучасті.

Пленум ВСУ в п. 12 Постанови від 23.12.2005 р. № 13 вказує, що структура злочинного об’єднання – це внутрішня побудова. У кримінально-правовій літературі ієрархічність характеризується неоднаково. Таким чином, М. Мельник ієрархічністю вважає наявність усередині організації зв’язків за вертикаллю між верхніми, середніми й нижніми ланками [8, с. 387]. А ось вже Є. В. Фесенко ієрархічністю визначає як наявність системно-структурної побудови об’єднання, яка включає наявність загального керівництва (лідерів), чітко визначену підпорядкованість рядових учасників об’єднання його керівникам (зокрема керівникам структурних частин), вертикальні зв’язки між вищими та нижчими структурами об’єднання, загальновизнані правила поведінки й забезпечення дотримання їх членами злочинної організації [9, с. 401].

Бачимо, що запропоновані підходи щодо визначення ієрархічності узгоджуються та взаємодоповнюють один одного, тому, аналізуючи склад конкретних злочинних організацій, їх варто брати до уваги.

Відносини керівника та рядових членів об’єднання, як зазначає О. Кваша, – це також ієрархічна структура, адже передбачають підпорядкованість. Також науковець вважає, що наявність таких відносин обов’язкова як у структурі організованої групи, так і злочинної організації. Це дає підстави стверджувати про неможливість визначення чітких критеріїв для розмежування організованої групи та злочинної організації [7, с. 255].

Стосовно цього Б. Лизогуб задається питанням: а хіба не може бути суворою підпорядкованості учасників від вищих до нижчих у організованій групі? Звичайно, може, але як тоді розрізнити ієрархію у злочинній організації від такої ж ознаки в організованій злочинній групі, враховуючи, що підпорядкованість “організатор – виконавець” у будь-якому злочинному об’єднанні вже передбачає наявність певної ієрархії? Крім того, постає запитання про те, чи можна виключити скоєння тяжких та особливо тяжких злочинів організованою групою чи керівництво або координацію саме її учасниками злочинної діяльності інших осіб, або вжиття заходів до забезпечення функціонування як самої себе, так і інших злочинних груп [10, с. 109].

Відповідаючи на ці питання, можна зазначити, що оскільки організована група наділена також ієрархічною структурою, то у разі наявності ще і мети скоєння тяжких та особливо тяжких злочинів вона жодним чином не відрізняється від злочинної організації.

Наступною своєрідною ознакою злочинної організації є спеціальна мета створення. Згідно з ч. 4 ст. 28 КК України, такою метою є вчинення тяжких чи особливо тяжких злочинів.

Водночас слід звернути увагу на певні суперечності, що стосуються мети створення розглядуваного об'єднання. Так, через підвищений рівень суспільної небезпечності сам факт створення злочинної організації є закінченим складом кримінального правопорушення, що передбачено ст. 255 КК України. Порівнюючи ст. 225 з ч. 4 ст. 28 КК, можемо зробити висновок про певну неузгодженість між ними. Так, недоречним є використання в ч. 1 ст. 255 КК такого словосполучення, як “створення злочинної організації з метою вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину”, адже в ч. 4 ст. 28 КК вже закріплено мету скоєння таких злочинів серед інших обов'язкових ознак. Оскільки норма Загальної частини КК поширює свою дію на всі норми Особливої частини, то вказівка на мету вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину в ст. 255 КК очевидно є зайвою, особливо якщо вона не відповідає статті Загальної частини.

Також потрібно зауважити, що якщо метою об'єднання є вчинення злочинів іншого ступеня тяжкості, то злочинною організацією його вважати вже недопустимо.

У ст. 28 КК поняття “злочин” (кримінальне правопорушення) використано у множині, а у ст. 255 КК – в однині. Тому можна зробити висновок, що злочинна організація можлива, якщо вона створюється з метою скоєння одного тяжкого чи особливо тяжкого злочину. Проте така думка є хибною, якщо з формулювання організованої групи, яка може створюватись для вчинення як мінімум двох злочинів, випливає, що, відповідно, метою злочинної організації як більш досконалого стійкого високоорганізованого злочинного формування теж є скоєння щонайменше двох злочинів [11, с. 8].

Водночас тяжкість злочинів, задля яких створюються злочинні організації, досить опосередковано впливає на стійкість та наявність ієрархічної структурної будови цього утворення. Така ознака не є органічно характерною для цього виду стійких об'єднань, тому її закріплення як конститутивної в законі тільки створить труднощі у діяльності органів кримінальної юстиції у кваліфікації діянь, скоєних цим стійким злочинним об'єднанням. Наукова громадськість обґрунтовано критикує такі обмеження [12, с. 26].

Вчинення тяжких чи особливо тяжких злочинів значно звужує мету створення розглядуваної нами форми співучасті, адже будь-який злочин, передбачений кримінальним законом, може стати складовою частиною протиправної діяльності членів злочинної організації. Тому, на підставі цього можемо зробити висновок, що й мета створення злочинної організації, а саме те, як вона сформульована, не може бути розмежувальним критерієм для розрізнення організованих форм співучасті.

У юридичній літературі існує думка, що потрібно внести до закону про кримінальну відповідальність два нових терміни – “злочинна діяльність” та “організована злочинна діяльність”. Таким чином, з'являється можливість виділити такі рівні співучасті, як співучасть у злочині й співучасть в організованій злочинній діяльності [13, с. 42].

За цього поняття “злочинна діяльність” пропонується науковцями для визначення організованої групи. Також це поняття використовується в тексті деяких статей КК України, однак зміст цього терміна визначений не був. У психологічній науці категорія “діяльність” у загальних рисах визначається як усвідомлене виявлення людської активності. На відміну від одноразового вияву останньої, яким є вчинок (дія), діяльність – це система пов'язаних між собою єдиною потребою, метою і послідовністю дій, вчинків, операцій, менших за обсягом дій. Злочинна діяльність розглядається вченими як система умисних цілеспрямованих неодноразових дій учасників злочинної організації, підпорядкованих єдиній меті – забезпеченню вчинення злочинів [6, с. 113]. О. Кваша не погоджується з такою ідеєю, проте науковець пропонує закріплення такої мети створення злочинної організації, як систематичне вчинення злочинів, що передбачає, передусім, вчинення злочину втретє [7, с. 266].

Висновки. Отже, підсумовуючи, можемо зазначити, що кримінально-правовій доктрині протягом тривалого часу відома розглядувана форма співучасті, утім правознавці або бачили таке формування як один із різновидів організованої групи, або ж виокремлювали її як окрему форму

співучасті. Деякі автори взагалі мають сумніви стосовно доцільності існування такого інституту. У цьому контексті виникає багато проблем щодо суті й змісту поняття злочинної організації та її основних ознак, що спричиняє безперервні дискусії серед вчених.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Словник української мови : в 11 т. К. : Наукова думка, 1970–1980. Т. 1. 1120 с.
2. Костенко О. (1998). Організована злочинність: юридична дефініція та модель протидії. *Проблеми боротьби з корупцією і організованою злочинністю*. Т. VII. С. 68–77.
3. Бражников Д. (2006). Сплоченность как признак бандитизма. *Уголовное право*. № 1. С. 15–17.
4. Быков В. (1996). Психологические основы расследования групповых и организованных преступлений. *Законность*. № 4. С. 21–24.
5. Побегайло Э. (1990). Организованная преступность и совершенствование уголовно-правовой борьбы с нею. *Укрепление законности и борьба с преступностью в условиях формирования правового государства*. № 1. С. 40–45.
6. Жаровська Г. (2004). Співучасть у злочині за кримінальним правом України : дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 / Київський національний університет імені Т. Шевченка. К. 211 с.
7. Кваша О. (2013). Співучасть у злочині: сутність, структура та відповідальність : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Інститутт держави і права ім. В. М. Корецького. К. 464 с.
8. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / за заг. ред. П. Андрушка, В. Гончаренка, Є. Фесенка. К. : Дакор, 2008. 1428 с.
9. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / за ред. М. Мельника, М. Хавронюка. К. : Юридична думка, 2010. 1288 с.
10. Лизогуб Б. (2004). Організовані злочинні угруповання: класифікація та заходи протидії : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / ХНЮА. Харків. 259 с.
11. Андрианов А. (2004). Преступная организация и преступное сообщество – самостоятельные уголовно-правовые категории. *Уголовное право*. № 1. С. 7–9.
12. Жовнир С. (2005). К вопросу об определении понятия преступного сообщества в уголовном законе. *Уголовное право*. № 1. С. 25–27.
13. Мондохонов А. (2003). Преступная деятельность. *Законность*. № 6. С. 41–42.

REFERENCES

1. Slovnyk ukrayins'koyi movy [*Dictionary of the Ukrainian language*]. V 11 t. K. : Naukova dumka, 1970–1980. T. 1. 1120 p.
2. Kostenko O. (1998). Orhanizovana zlochynnist': yurydychna defynitsiya ta model' protydyi [*Organized crime: legal definition and model of counteraction*]. *Problemy borot'by z koruptsiyeyu i orhanizovanoyu zlochynnistyu*. T. VII. Pp. 68–77.
3. Brazhnikov D. (2006). Splochnost' kak priznak banditizma [*Cohesion as a sign of banditry*]. *Ugolovnoe pravo*. No. 1. Pp. 15–17.
4. Bykov V. (1996). Psikhologicheskije osnovy rassledovaniya gruppovykh s organizovannykh prestupleniy [*Psychological bases of investigation of group and organized crimes*]. *Zakonnost*. 1996. No. 4. Pp. 21–24.
5. Pobehailo E. (1990). Orhanyzovannaia prestupnost i sovershenstvovanie ugolovno-pravovoy borby s neiu [*Organized crime and improving the criminal law fight against it*]. *Ukreplenie zakonnosti i borba s prestupnostiu v usloviakh formirovaniya pravovogo gosudarstva*. No. 1. Pp. 40–45.
6. Zharovska H. (2004). Spivuchast u zlochyni za kryminalnym pravom Ukrainy [*Complicity in crime under the criminal law of Ukraine*]: dys. ... kand. yuryd. nauk: spets. 12.00.08 / Kyivskiy natsionalnyi universytet imeni T. Shevchenka. K. 211 p.
7. Kvasha O. (2013). Spivuchast u zlochyni: sutnist, struktura ta vidpovidalnist [*Complicity in crime: essence, structure and responsibility*]: dys. ... d-ra yuryd. nauk : 12.00.08 / Instytut derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho. K. 464 p.
8. Naukovo-praktychnyi komentar do Kryminalnoho kodeksu Ukrainy [*Scientific and practical commentary on the Criminal Code of Ukraine*] / za zah. red. P. Andrushka, V. Honcharenka, Ye. Fesenska. K. : Dakor, 2008. 1428 p.
9. Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnoho kodeksu Ukrainy [*Scientific and practical commentary on the Criminal Code of Ukraine*] / za red. M. Melnyka, M. Khavroniuka. K. : Yurydychna dumka, 2010. 1288 p.
10. Lyzohub B. (2004). Orhanizovani zlochynni uhrupovannia: klasyfikatsiia ta zakhody protydyi [*Organized criminal groups: classification and countermeasures*] : dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.08 / KhNIuA. Kharkiv. 259 p.

11. Andryanov A. (2004). Prestupnaia organizatsia i prestupnoye soobshchestvo – samostoyatelnye ugovovno-pravovye kategorii [*Criminal organization and criminal community – independent criminal law categories*]. *Ugolovnoye pravo*. No. 1. Pp. 7–9.
12. Zhovnyr S. (2005). K voprosu ob opredelenii ponyatiya prestupnogo soobshchestva v ugovnom zakone [*On the question of defining the concept of criminal community in criminal law*]. *Ugolovnoye pravo*. No. 1. Pp. 25–27.
13. Mondokhonov A. (2003). Prestupnaya deyatelnost [*Criminal activity*]. *Zakonnost*. No. 6. Pp. 41–42.

Дата надходження: 30.03.2022 р.

Anatoliy Kryzhanovskyy

Lviv Polytechnic National University,
Ph.D

Department of Criminal Law and Procedure
Institute of Jurisprudence, Psychology and Innovative Education

ON THE QUESTION OF CRIMINAL ORGANIZATION AS A FORM OF COMPATIBILITY

The article is devoted to the characterization of a criminal organization as a form of complicity.

Organized crime is a negative social phenomenon that is caused by social relations that arise as a result of human activity.

In the current Criminal Code of Ukraine, the criminal organization has found expression as the most dangerous form. The need to define this form of complicity, its typical and specific features is caused primarily by the rapid growth of organized crime. A criminal organization is an association of people in which anti-social collective sentiments are most pronounced. In this formation of persons, stable connections are established, which acquire organizational forms, and a cohesive community is formed, the purpose of which is to engage in criminal activity.

It is worth noting that the science of criminal law has long known the criminal organization as a form of complicity, but scholars have either considered it as a kind of organized group or singled out as an independent form of complicity. The legislator has long portrayed the criminal organization in the Special Part as independent components of a criminal offense, which has led to little practice in their application and almost complete underdevelopment of the criminal law aspect of this problem. Unfortunately, the establishment and study of the content and features of the concept of “criminal organization” has not received due attention among the scientific community.

Given the analysis of the categories of resilience and cohesion, some scholars advise removing the concept of “criminal organization” from the law on criminal responsibility, because, in their opinion, it is almost impossible to establish any differences between it and an organized group.

There is an opinion in the legal literature that two new terms should be included in the law on criminal liability – “criminal activity” and “organized criminal activity”. Thus, it is possible to distinguish such levels of complicity as complicity in crime and complicity in organized crime.

The concept of “criminal activity” is proposed by scientists to define an organized group. Also, this concept is used in the text of some articles of the Criminal Code of Ukraine, one meaning of this term was not defined. In psychological science, the category of “activity” is generally defined as the conscious manifestation of human activity. Unlike the one-time manifestation of the latter, which is an act (action), an activity is a system of interconnected common needs, goals and sequences of actions, deeds, operations, smaller in scope. Criminal activity is considered by scientists as a system of intentional purposeful non-simultaneous actions of members of a criminal organization, subordinated to a single goal – to ensure the commission of crimes.

It was stated that the criminal law doctrine has long known this form of complicity, but jurists either saw this formation as one of the varieties of an organized group, or singled it out as a separate form of complicity. Some authors have doubts about the feasibility of such an institution. As a result, there are many problems with the nature and content of the concept of criminal organization and its main features, which gives rise to constant debate among scientists.

Key words: complicity, criminal organization, law, punishment, crime.